

МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ И ГЕОГРАФИЯ / METHODS OF TEACHING HISTORY AND GEOGRAPHY

DOI: 10.54664/RPUD7192

Тамара Драганова / Tamara Draganova

**РУБРИКИТЕ В УЧЕБНИЦИТЕ ПО ГЕОГРАФИЯ
И ИКОНОМИКА ЗА 5 И 6 КЛАС ПРИ ТЕМИ
„СУШАТА И ВОДАТА НА ЗЕМЯТА – КОНТИНЕНТИ
И ОКЕАНИ” И „ОКЕАНИТЕ НА ЗЕМЯТА“ ПО
ВЪПРОСА ЗА ЮЖНИЯ ОКЕАН**

**The Rubrics in the Geography and Economics
Textbooks for the 5th and the 6th Grade on the Topics
„Land and Water on Earth – Continents and Oceans”
and „Oceans on Earth” on the Issue of the Southern
Ocean**

Abstract: The article explores the out-of-text component – the sections in the geography and economics textbooks for the 5th and 6th grades on the topics „Land and water on Earth – continents and oceans” and „Oceans on Earth”. Content, situational and comparative analysis of the content vision of the Southern Ocean in all variants of textbooks for the 5th and 6th grades are presented. The location and content of the fifth ocean in geography and economics education are identified and systematized. Summarized content models for the Southern Ocean from textbooks are presented through intellectual maps. A model is proposed for studying the Southern Ocean as a text and out-of-text component in a textbook on geography and economics.

Keywords: Geography and economics, Southern Ocean, rubrics, textbooks, content, content-analysis, situational and comparative analysis.

*„Образованието е процес на живот, а не подготовка
за бъдещ начин на живот!”*

Д. Дюв

Въпросът Колко океана има на планетата Земя? продължава да вълнува учителската общност и да провокира дискусии в училищната география, образователните среди и сред учителите по география.

Учебниците по География и икономика за 5. клас и 6. клас са издадени през 2016 г. и 2017 г., като произдаването им предстои през 2023 г. Към момен-

та общо 12 учебници за 5. и 6. клас в двата прогимназиални класа се използват в българското училище, но вече съдържат не толкова актуална информация и в известна степен учебното съдържание е променено и морално остаряло. По отношение на учебниците Ж. Савова коментира, че те осигуряват надеждна основа за учителите да планират учебното съдържание, но посочва и недостатъците, сред които са бързо остаряване поради динамичното развитие на научните области, невъзможност да бъдат преиздадени бързо и лесно и пр.¹ Според Ж. Савова един от критериите за оценяване на учебниците е обвързан с актуалността на учебното съдържание и представянето на съвременна информация².

Учебният предмет География и икономика като адаптиран училищен модел на географската наука има своя динамичен ход на развитие, което изисква от всеки учител да актуализира учебното съдържание и статистическата информация, която представя пред учениците. Учителят е професионално задължен „да допълни учебника, ако е остарял в някакво отношение или ако не отговаря на променените учебни програми“³. В V и VI клас са въведени изменени и допълнени учебни програми по география и икономика, които също налагат необходимостта от промени и актуализиране на учебниците по география и икономика. Учебните програми по география и икономика за V и VI клас са изменени и допълнени със заповед на министъра на образованието и науката от 2020 г. – за V клас са утвърдена със Заповед № РД09-3584/22.12.2020 г., а за VI клас – със Заповед № РД09-3583/22.12.2020 г., но съдържат промени в програмния дизайн, полимоделни структурни и съдържателни окрупнявания, липса на визуално видими традиционни за училищната география правила и др. „механично“ премахнати елементи⁴.

Част от измененията и допълненията в учебните програми обхващат очакваните резултати, които са „променени“, като от обучението са премахнати някои компетентности – например при обясняване образуването на релефа не се изисква знание за видовете скали – магмени, седиментни и метаморфни, които изграждат релефа, както и са „отрязани“ съдържателните компетентности като очаквани резултати за учениците да обясняват абсолютна и относителна височина. Програмно-съдържателните изменения нямат адекватно обяснение и тяхното „механично изрязване и заличаване“ ще се отразят вероятно негативно на съдържанието и на учебниците по география и икономика, които предстои да бъдат преиздадени⁵.

В двете изменени и допълнени учебни програми за V и VI клас е премахната номерацията и последователността на теми и подтеми, видимо е тематичното окрупняване и „съдържателно обезличаване“ на тематичната йерархия, което вероятно ще намери отражение и в очакваните преиздадени варианти на учебници⁶. Настъпилите изменения и допълнения в учебните програми изискват и промени в учебниците, които авторските колективи трябва да реализират на различни нива, като актуализират учебното съдържание за основни факти, определения, закони, принципи, открития на ниво познания от истори-

ята на науката и др. Учебникът по география и икономика е държавен дидактико-методически документ, който отразява редуцираната логика на науката, образователните традиции в училищната география и творческите виждания и тези на авторските колективи, в конкретика и за географската наука.

Обектът на настоящото изследване са рубриките в учебниците по география и икономика по темите „Сушата и водата на Земята – континенти и океани“ в 5. клас и „Океаните на Земята“ в 6. клас. Предметът на изследване е въпросът за Южния океан в рубриките по посочените теми – място, структура, съдържание, специфики, правило и др. Предвид обстойното изследване на нормативните и методическите особености за рубриките в статията „Дидактическо ситуиране на рубриките в учебниците по география и икономика – прогимназиален образователен етап (на примера за 5. клас)“ научните търсения са конкретизирани до присъствие на рубриките в посочените две теми, както и място, наименование на рубриката/рубриките, съдържание за Южния океан⁷. Изследвано е присъствието на Южния океан в рубриките по двете теми като част от апарата за ориентиране и извънтекстовите компоненти на учебник по география и икономика (Табл. 1).

Таблица 1

Идентифицирани и систематизирани рубрики с информация за Южния океан в учебниците по география и икономика за 5. клас по темата „Сушата и водата на Земята – континенти и океани“

№	ВАРИАНТИ НА УЧЕБНИЦИ	РУБРИКА (ЮЖЕН ОКЕАН)
1.	Вариант 1: М. Русев и колектив ⁸ Раздел III. Планетата Земя и нейната повърхност Тема: 11. Земната повърхност – континенти и океани Тип на урока: нови знания стр. 32–33	Какво научих? ----- Въпроси и задачи ----- АрхиМЕДИЯ -----
2.	Вариант 2: А. Попов и колектив ⁹ Раздел: Планетата Земя Тема: 7. Сушата и водата на Земята – континенти и океани Тип на урока: нови знания стр. 24–25	Въпроси и задачи -----

3.	<p>Вариант 3: Р. Пенин и колектив¹⁰ Раздел: Планетата Земя Тема: Сушата и водата на Земята – континенти и океани Тип на урока: нови знания стр. 28–31</p>	<p>Още нещо за... ----- Ключови думи ----- Въпроси и задачи ----- Любопитно: „През 2000 г. учените от много страни обявяват съществуването на Пети океан, наречен Южен океан (среща се и като Антарктически океан), разположен северно от континента Антарктида. Границата му е условна и го отделя от южните части на Тихия, Атлантическия и Индийския океан (Фиг. 6). Площта му е около 20 млн. км², при условие, че за негова северна граница се приема 60-градусовият паралел южна ширина. По-големи морета в него са море Рос, море Дейвис, море Уедъл, море Амундсен и др. В него съществуват ясно изразени силни океански течения.“</p>
4.	<p>Вариант 4: М. Мандова-Русинчовска и колектив¹¹ Раздел: Планетата Земя Тема: 9. Сушата и водата на Земята – континенти и океани Тип на урока: нови знания стр. 26–28</p>	<p>Любопитно ----- Въпроси и задачи ----- Какво научих -----</p>
5.	<p>Вариант 5: Л. Цанкова и колектив¹² Раздел: Раздел II. Земята – планета в Слънчевата система Тема: 10. Сушата и водата на Земята – континенти и океани Тип на урока: нови знания стр. 32–33</p>	<p>Запомнете ----- Въпроси и задачи -----</p>

6.	<p>Вариант 6: С. Дерменджиева и колектив¹³</p> <p>Раздел: Планетата Земя</p> <p>Тема: 11. Сушата и водата на Земята – континенти и океани</p> <p>Тип на урока: нови знания</p> <p>стр. 32–33</p>	<p>Географска мозайка -----</p> <p>„Южният океан е четвъртият по големина океан и последният, който е определен като такъв през 2000 г. на сесия на Световната хидрографска асоциация. Разположен е в Южното полукълбо, на юг от 60-ия паралел. Формирането му се дължи главно на Антарктическото течение – единственото, което пресича всички меридиани.“</p> <p>? -----</p>
----	--	--

Забележка: последователността на вариантите на учебници в таблицата е според списъка на учебниците, които мога да се използват за учебната 2022/2023 г. за прогимназиален етап – V клас¹⁴.

Във **вариант 1** на учебник за 5. клас (М. Русев и колектив¹⁵) при изследваната тема има три рубрики, в които не се съдържа информация за Южния океан. В основния текст към *Океани на Земята* е отбелязано, че традиционно на Земята се разграничават четири океана, но при представяне на отделните океани е разписана информация и за петия океан – Южен океан: „Като **Южен океан** условно обозначаваме водите около Антарктида“¹⁶. В таблица 2 в учебника към урока са представени четирите океана и тяхната площ, без Южния океан. Във вградената контурна карта на основния текст са представени наименованията на континентите и океаните, като фигурира и Южният океан.

Във **вариант 2** на учебник за 5. клас (А. Попов и колектив¹⁷) при изследваната тема има една рубрика „Въпроси и задачи“, в която не се съдържа информация за Южния океан. Първата задача в рубриката изисква от учениците да запишат континентите и океаните в тетрадките по големина. Косвено задачата изисква включване в подредбата и на Южния океан, който присъства в основния и пояснителния текст в урока (в пояснителния текст на Фиг. 2 е представена само площта на океаните). В основния текст към първа точка *Континенти и океани* ясно е заявено от авторския колектив, че океаните са пет: „Тихи, Атлантически, Индийски, Южен (Антарктичен) и Арктичен (Северен ледовит) океан“. Южният океан фигурира и в пояснителния текст на Фиг. 2. „Площ на океаните (млн. кв. км.)“, а разписаната площ е: Тихи океан – 169 млн. км²; Атлантически океан – 85 млн. км²; Индийски океан – 71 млн. км²; Южен океан – 22 млн. км²; Арктичен океан – 16 млн. км²¹⁸. На фигурата е представена контурна карта с границите на океаните и тяхната площ, включително и на Южния океан – 22 млн. км².

В извънтекстовия компонент *Приложение 2* в края на учебника е представена площта на океаните в табл. 2. *Площ на океаните*, в която под пореден номер 4 е записан Южен океан – 21 960 млн. км² (площ в млн. км²: Тихи –

168 723; Атлантически – 85 133; Индийски – 70 560; Южен – 21 960; Арктичен – 15 558). Южният океан е част и от *Приложение – географски карти* в края на учебника, където присъства в географската карта на Антарктида, както и в пояснителния текст към снимка 3. *Гърбат кит в Южния океан*¹⁹.

Във **вариант 3** на учебник за 5. клас (Р. Пенин и колектив²⁰) има четири рубрики, като в рубриката *Любопитно* се съдържа информация за Южния океан – година на обявяване на съществуване, наименование, граници, площ, по-големи морета в океана, океански течения. Към допълнителния текст има равностойно-обслужваща фигура 6 с пояснителен текст: *Обхватът на Южния океан*. В основния текст в точка *География на океаните* са представени само четирите океана – Тихи, Атлантически, Индийски и Северен ледовит океан. Авторският колектив в *Приложение* е предложил правило за характеризане на океан или море. В урок за упражнение *Да сравняваме континенти и океани* са представени отново четирите океана и тяхната площ, максимална дълбочина и най-големи морета.

Във **вариант 4** на учебник за 5. клас (М. Мандова-Русинчовска и колектив²¹) има три рубрики, в които не се съдържа информация за Южния океан. В основния текст към точка *Водата на Земята. Океани* е представен следния текст: „До 2000 г. се смяташе, че на Земята има четири океана: Тихи, Атлантически, Индийски и Арктичен (Северен ледовит). С решение на Международната организация по хидрология южните части на Тихия, Атлантическия и Индийския океан, които заобикалят континента Антарктида, се отделят като пети океан, наречен Антарктичен, или Южен. Като ползвате картата от Фиг. 4, подредете в тетрадките си океаните според големината им“²². Основният текст разкрива наименование на океана, международен статут, а чрез Фиг. 4 и площта на океана.

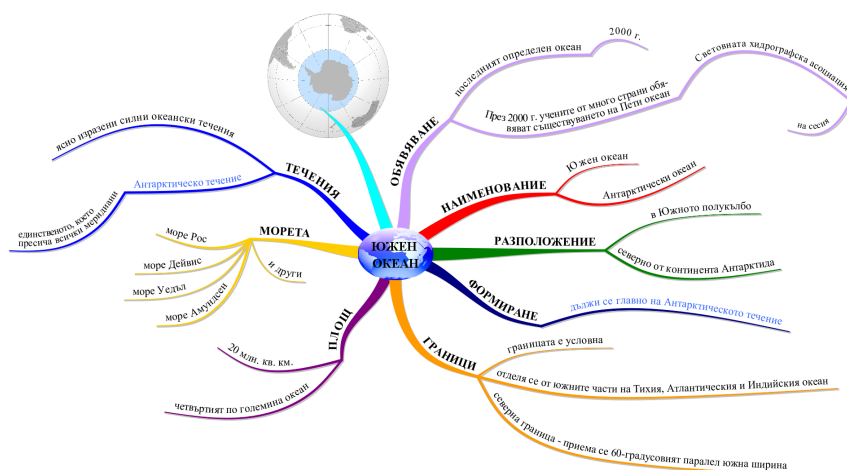
В пояснителния текст на Фиг. 4 е представена площта на океаните, в това число и на Южния океан – Фиг. 4. *Площ на континентите и океаните в млн. км²*: Тихи океан – 155,557; Атлантически океан – 76,762; Индийски океан – 68,556; Южен океан – 20,327; Северен ледовит океан – 14,056²³.

Във **вариант 5** на учебник за 5. клас (Л. Цанкова и колектив²⁴) има две рубрики, в които не се съдържа информация за Южния океан. В основния текст към точка *Какво са континентите и океанските понижения?* е разписано, че „океаните са четири на брой“, а на Фиг. 4. *Континентите и океаните на Земята* е представена площта на всички континенти и океани, като липсва всякаква информация за Южния океан²⁵.

Във **вариант 6** на учебник за 5. клас (С. Дерменджиева и колектив²⁶) има две рубрики, като в едната рубрика – *Географска мозайка*, се съдържа информация изцяло за Южния океан: наименование, място по големина, последният определен океан, година на определяне, Световна асоциация, разположение, формиране. В основния текст към точка 3. *Водата на Земята* е разписано, че океаните „са четири – Тихи, Атлантически, Индийски и Северен ледовит

океан“²⁷. На Фиг. 1. Континенти и океани са представени континентите и океаните с тяхната площ, но липсва информация за Южния океан.

Контент-анализът на вариантите на учебници за 5. клас разкрива, че само в два варианта има представена кратка, но съдържателна информация за Южния океан в следните рубрики: Вариант 3 – към рубрика „Любопитно“; Вариант 6 – към рубрика „Географска мозайка“. Учебното съдържание включва информация за: име/имена на океана, граници, поредност по големина, разположение, площ, граница, морета, течения, 2000 г. и Световната хидрографска асоциация. Обобщеният визуален модел за Южния океан от рубриките е представен чрез интелектуална карта на Фиг. 1.

Фиг. 1. Интелектуална карта на учебното съдържание за Южния океан в рубриките на учебници за 5. клас – Вариант 3 и Вариант 6

Ситуационният анализ представя и авторски модел, при който в учебниците в основния текст е представена много кратка информация за Южния океан, като в действителност е определен като петия океан на планетата – Южен океан: Вариант 1, 2 и 4. С най-голям обем информация в основния текст за Южния океан се отличава учебник Вариант 4 (М. Мандова-Русинчовска и колектив).

Друга специфика от направения контент-анализ е присъствието на Южния океан в пояснителния текст и извънтекстовите компоненти на учебниците (Приложение). Основно е представена площта на океана върху приложените в урока контурни карти или само наименованието на океана – Южен океан. Особеност се констатира при посочване на площта на Южния океан от авторските колективи – имат разминаване в стойностите. В три от вариантите на учебници площта на Южния океан е представена с три различни стойности:

Вариант 2 – 22 млн. км² (21 960 млн. км²); Вариант 3 – 20 млн. км²; Вариант 4 – 20,327 млн. км².

Безспорно, след като в държавния образователен стандарт и учебните програми по география и икономика за прогимназиален образователен етап на основната степен не е изписано името на нито един океан и не е посочен техният брой, това да даде творческата възможност и свободата на авторите на учебници да представят или не Южния океан. Нормативно няма детерминирано изискване и забрана за броя и кои да са изучените океани, но реално във всеки вариант на учебник присъства Южният океан с изключение на Вариант 5 (Л. Цанкова и др.), но на различни места – в основния, пояснителния, допълнителния текст и в извънтекстовите компоненти (Табл. 2).

Таблица 2

Идентифицирани и систематизирани рубрики с информация за Южния океан в учебниците по география и икономика за 6. клас по темата „Океаните на Земята“

№	ВАРИАНТИ НА УЧЕБНИЦИ	РУБРИКА (ЮЖЕН ОКЕАН)
1.	Вариант 1: М. Русев и колектив ²⁸ Раздел: IV. Австралия и Океания Тема: 48. Океаните на Земята Тип на урока: нови знания стр. 130–131	Какво научихме? „... Южен океан наричаме крайбрежните морета около Антарктида.” АрхиМедия ----- Въпроси и задачи -----
2.	Вариант 2: А. Попов и колектив ²⁹ Раздел: <i>Четвърти раздел</i> География на Австралия и Океания, География на океаните на Земята Тема: 30. Океаните на Земята Тип на урока: нови знания стр. 108–111	Ще научите ----- Въпроси и задачи „4. Характеризирайте природните особености на океаните. Сравнете Южния с Арктичния океан и открийте сходствата и различията между двата океана.”
3.	Вариант 3: Р. Пенин и колектив ³⁰ Раздел: Австралия, Океания, Океаните на Земята Тема: Океаните на Земята Тип на урока: нови знания стр. 142–145	Още нещо за... ----- Ключови думи: ----- Любопитно „През 2000 г. учените от много страни обявяват съществуването на Пети океан, наречен Южен океан (среща се и като Антарктически океан), разположен северно от континента Антарктида. Границата му е условна и го отделя от южните части на Тихия, Атлантическия и Индийския океан. 6. Площта му е около 20 млн. км ² , при условие че за негова северна граница се приема 60-градусовият паралел южна ширина. По-големи морета в него са море Рос, море Дейвис, море Уедъл, море Амундсен и др.” Още нещо за... ----- Въпроси и задачи -----

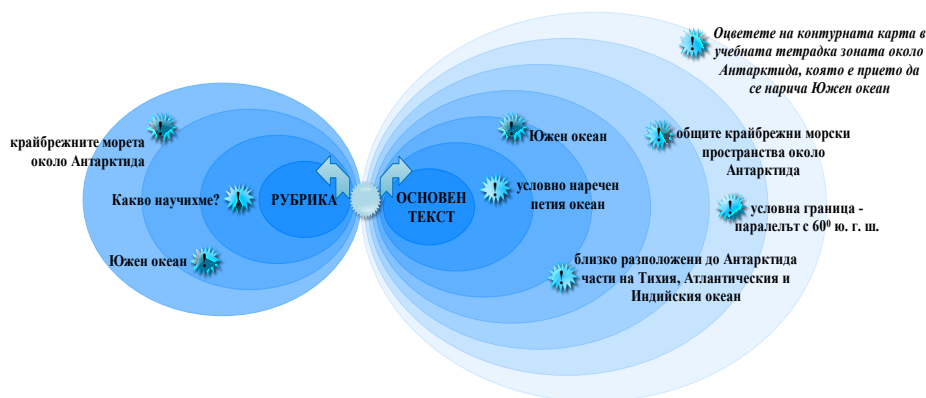

4.	Вариант 4: М. Мандова-Русинчовска и колектив ³¹ Раздел: Австралия и Океания Тема: 44. Океаните на Земята Тип на урока: нови знания стр. 148–152	Любопитно ----- Какво научих „Световният океан се разделя на пет части – Тихи, Атлантически, Индийски, Северен Ледовит и Южен. В отделните океани има обособени крайбрежни и вътрешноконтинентални морета, големи заливи и острови. С изключение на Северния Ледовит океан, в останалите се наблюдава активна вулканична и земетръсна дейност в зоните на сблъсък между литосферните плочи. Климатът е разнообразен и зависи от географското положение, териториалния обхват и разпределението между сушата и водата. В океаните се образува сложна система от топли и студени течения с важно климатично значение. Солеността на водата е по-висока във вътрешноконтиненталните морета и по-ниска в близост до устията на големите реки. Океаните притежават огромни и различни природни богатства.“ Въпроси и задачи -----
5.	Вариант 5: Л. Цанкова и колектив ³² Раздел: Раздел IV Австралия и Океания Тема: 46. Океаните на Земята – географско положение, граници, големина, общи черти Тема: 47. Океаните на Земята – уникални черти, природни особености Тип на уроците: нови знания стр. 144–146/147–149	Запомнете ----- ? Въпроси и задачи ----- Запомнете ----- ? Въпроси и задачи -----
6.	Вариант 6: С. Дерменджиева и колектив ³³ Раздел: География на Австралия и Океания Тема: 44. Океаните на Земята Тип на урока: нови знания стр. 104–105	? ... -----

Забележка: последователността на вариантите на учебници в таблицата е според списъка на учебниците, които могат да се използват за прогимназиален етап – VI клас през учебната 2022/2023 г.³⁴

Във **вариант 1** на учебник (М. Русев и колектив³⁵) има три рубрики, като в една от тях – „Какво научихме?“, е представено изречение за Южния океан – Табл. 2. В текста е определено името на океана и неговият обхват, който включва крайбрежните морета около Антарктида.

В основния текст на урока „Океаните на Земята“ във въведението и след представянето на четирите океана е предложено учебно съдържание за Южния океан, което представя името на океана, условността на петия океан, обхват, граница, нанасяне на Южния океан на контурна карта (Фиг. 2). В основния текст преобладава обемът на учебното съдържание, фактологията и географската информация за Южния океан.

Фиг. 2. Модел на учебното съдържание за Южния океан в рубриката *Какво научихме?* и в основния текст по М. Русев и колектив

Във **вариант 2** на учебник (А. Попов и колектив³⁶) има две рубрики, като в едната от тях – „Въпроси и задачи“, под пореден номер 4 е поставена задача към учениците, която пряко е свързана с Южния океан и изисква сравняване по природни особености на Южния и Арктичния океан с цел откриване на сходствата и различията (табл. 2). В рубриката се съдържат общо 5 въпроса и задачи, които изцяло са свързани с океаните и се отнасят включително и за Южния океан. Изводът е логичен вследствие от присъствието на Южния океан в учебното съдържание на урока към основния текст в поредност по критерий големина.

Учебното съдържание в основния текст за Южния океан е равностойно по обем, характеристики и статистически данни спрямо останалите четири континента. Южният океан е представен със същата последователност на правилото, както и останалите четири океана. Присъствието на отделна точка за Южния океан в урока е доказателство, че авторският колектив приема неговото съществуване и разширява географските хоризонти и знания на учениците за Южния океан. Основният текст съдържа информация за наименование, географско положение, граници, официално определяне, площ, дълбочина, най-дълбока точка, брегова линия, полуострови, заливи, морета, ветрове, води, животински свят (Фиг. 3). Към основния текст е представено равностойно изображение на Южния океан.

В *Приложение* като извънтекстов компонент на учебника са представени *Общи данни за океаните* – Тихи, Атлантически, Индийски, Южен, Арктичен. В табличен вид са записани данни за площта им в млн. км² и в %, дълбочината

в метри – средна, най-голяма, както и дължината на бреговата линия в хил. км (Фиг. 3).

Фиг. 3. Общ модел на учебното съдържание за Южния океан в рубриката *Въпроси и задачи* и в основния текст към точка *Южен океан* по А. Попов и колектив³⁷.

Във **вариант 3** на учебник (Р. Пенин и колектив³⁸) се съдържат четири рубрики, като една е два пъти приложена с различно съдържание. В рубриката „Любопитно“ е представена информация само за Южния океан (Фиг. 4). Допълнителният текст разкрива името на океана, година на обявяване, географско положение, граница, площ, морета. Към допълнителния текст в рубриката е вградено изображение с пояснителен текст *б. Южният океан*, което се явява обслужващо текста.

В основния текст не се съдържа информация за Петия океан, а само за четирите океана. В началото на урочната единица е предложено правило *Как се характеризира океан?*, както и на стр. 166 в *Приложение* – *Как се характеризира океан или море*. Двете представени правила за характеризиране на океан са идентични – съдържателно и в последователността на стъпките, но с различна текстова формулировка.

Фиг. 4. Общ модел на учебното съдържание за Южния океан в рубриката *Любопитно* по Р. Пенин и колектив.

Във **вариант 4** на учебник (М. Мандова-Русинчовска и колектив³⁹) се съдържат три рубрики по темата „Океаните на Земята“. В една от рубриките – *Какво научих*, с мнемоничен знак три книги е представен допълнителен текст за подялбата на Световния океан, където ясно е представен и Южният океан. Допълнителният текст представя характеристика на петте океана, но общо за всичките, а не в конкретика. Характеристиката включва име на океаните, брегова линия, вулканична и земетръсна дейност, климат, система от топли и студени течения, соленост, природни богатства. Информацията в текста се отнася и за петте океана, без да са изведени спецификите за всеки океан.

В урочната единица е представена контурна карта на света, на която са представени площта на континентите и океаните, в това число и на Южния океан – 20 327 с пояснителен текст: Фиг. 1. Океаните и континентите с тяхната площ (в млн. км²).

В основния текст на темата с категоричност е заявено, че океаните са пет и са свързани помежду си: Тихи, Атлантически, Индийски, Северен Ледовит и Южен⁴⁰. В основния текст към първата точка „Обща характеристика и подялба“ е представен фактът за неговото признаване: „*Южният океан е определен от Международната хидрографска организация през 2000 г. и включва водите на юг от 60-градусовия паралел в Южното полукълбо, образувайки непрекъсната ивица около Антарктида*“⁴¹.

При представянето на границите на отделните океани в основния текст на урочната единица авторският колектив посочва за граница на някои океани Южния океан. В самостоятелна точка е представен и Южният океан, но с много малко по обем учебно съдържание в сравнение с останалите четири океана. Последователността на представяне не е по критерия големина (площ) – Южният океан е представен последен, като последно признат океан. В основния текст е представено името на океана като Южен океан (Южен полярен), разположение, четвърти по големина, природно богатство, полезни изкопаеми, Западно ветрово течение. На Фиг. 5 е представен съдържателният модел за Южния океан по основния текст и по допълнителния текст на рубриката „*Какво научих*“.

Географската информация за Южния океан в допълнителния текст в рубриката и в основния текст не е една и съща – текстовете се допълват и се обогатяват съдържателно.

Фиг. 5. Общ модел на учебното съдържание за Южния океан в рубриката *Какво научих* и по основния и пояснителен текст по М. Мандова-Русинчовска и колектив

Във **вариант 5** на учебник (Л. Цанкова и колектив⁴²) се съдържат две теми, в които се изучават океаните на Земята, като във двете има по две рубрики, в които не се съдържа информация за Южния океан. В основния текст на първия урок за океаните е предложено правило *Как се описва океан?* В рубриките и в текстовите компоненти няма представена информация за Южния океан.

Във **вариант 6** на учебник (С. Дерменджиева и колектив⁴³) не е представена информация за Южния океан в рубриките, както и в останалите текстови и извънтекстови компоненти към двете изследвани теми.

Контент-анализът на учебниците по география и икономика за 6. клас по тема *Океаните на Земята* разкрива, че информация за Южния океан се съдържа в рубрика в четири варианта на учебници – Вариант 1, 2, 3 и 4. В два варианта на учебници – 5 и 6, в рубриките, както и в основния текст не се съдържа информация за Южния океан.

Рубриките във варианти 1, 2, 3 и 4 се отличават съдържателно, по обем, изведена специфика, дидактическа цел на съдържанието. Вариант 3 на учебник представя географска информация с конкретика за характеризиране на Южния океан. Във вариант 4 също в рубриката се съдържа географска информация за океаните по принцип, общо представяне по правило за всичките пет океана, без съдържателна конкретика и представяне на особеностите на океаните. Варианти 1 и 2 се отличават с много кратко представяне на Южния океан в едно-две изречения. При вариант 1 се уточнява в едно изречение по-

ложението на Южния океан, а при вариант 2 в рубриката е включена задача 4, която се състои от две подзадачи: 1) Характеризиране на природните особености на океаните и 2) Сравняване на Южния с Арктичния океан с представяне на сходствата и различията между двата океана.

Във варианти 1, 2 и 4 на учебници по география и икономика авторските колективи представят Южния океан в основния текст по темата *Океаните на Земята*, равностойно, като останалите четири океана.

В два варианта на учебници – 2 и 3, се съдържат и изображения, които представят контурна карта на океана, син кит, пингвини и общ изглед на океанската повърхност.

С най-голямо по текстови обем учебно съдържание за Южния океан се отличават варианти 2 и 4 на учебници.

Всички авторски колективи са съобразили съдържанието, дизайна и функциите на рубриките с възрастовите особености на учениците в VI клас.

От шестте варианта на учебници в три се предлага правило за характеризирание или описание на океан извън разпознаваемото правило в основния текст или рубриките, където е представена географска информация за Южния океан: Вариант 3 – Р. Пенин и др.; Вариант 5 – Л. Цанкова и др. и Вариант 6 – С. Дерменджиева и др. (Фиг. 7, Фиг. 8). Важен дидактически аспект е да се открояват и разграничават правилата за описание и за характеризирание.

Авторският колектив на учебник **Вариант 3** – Р. Пенин и др., представя на стр. 142 правило *Как се характеризира океан?*, въведено при урок за нови знания, както и на стр. 166 – *Как се характеризира океан или море?* – в Приложение (Фиг. 7). Двете правила са идентични като цяло, но правилото към урочната единица е по-подробно и с повече съдържателни подстъпки към отделните точки. Последователността от стъпки и при двете правила включва общо 5, но при правилото в приложението липсват вторичните правила при точка 1, 2 и 3. Разграничителна специфика на двете правила се явяват следните съдържателно-логически и дидактически аспекти:

- ✓ при първата стъпка на правило 2 от приложението липсва вторичният ранг на последователност – след географско положение да следват граници, големина, опознаване и изследване;

- ✓ в правило 2 от приложението като втора последователна стъпка е записано само дъното на океана или морето, докато при правило 1 в урока е разписано да се изведат особеностите на подводния релеф, който има друг вторичен ранг на алгоритмичност – шелф, континентален склон и океанско дъно;

- ✓ третата последователна стъпка от правило 1 и 2 се различава по липсата на разкриване на особеностите на климата във второто правило, където характеризирането е редуцирано само до свойствата на водата;

- ✓ при четвъртата стъпка от правилата се констатира разминаване в контекста не само на извеждане на природните ресурси, но тяхното усвояване от човека, което отсъства и е редуцирано при правило 2 само до представяне на организмовия свят;

✓ усвоеността в аспекта на използване от правило 1 е позиционирано в стъпка 5 на правило 2 с ясно изискуемост за характеризиране на стопанското използване и опазване, докато при правило 1 е сведено само до опазване на океана.

КАК СЕ ХАРАКТЕРИЗИРА ОКЕАН?

1. Географско положение, граници и големина, опознаване и изследване
2. Особености на подводния релеф
3. Особености на климата и океанските води
4. Природни ресурси и усвояването им от човека
5. Опазване на океана

1

ПРАВИЛО КЪМ УРОК "ОКЕАНИТЕ НА ЗЕМЯТА"

КАК СЕ ХАРАКТЕРИЗИРА ОКЕАН ИЛИ МОРЕ?

1. Географско положение;
2. Особености на дъното на океана или морето;
3. Свойства на водите;
4. Организмов свят;
5. Стопанско използване и опазване.

2

ПРАВИЛО КЪМ ПРИЛОЖЕНИЕ

Фиг. 7. Правила за характеризиране на океан по Р. Пенин и др.⁴⁴

Във **вариант 5** на учебник – Л. Цанкова и др.⁴⁵, също е представено правило *Как се описва океан?* към урочната единица 46. *Океаните на Земята – географско положение, граници, големина, общи черти:*

1. Определят се географското положение, границите, големината и бреговата линия на Южния океан.

2. Описват се образуването и подводният релеф на океана.

3. Характеризират се природните му особености.

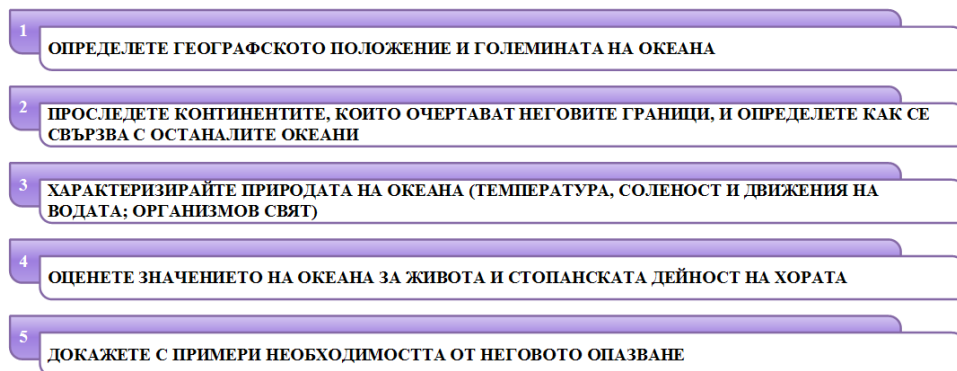
4. Оценява се значението на океана⁴⁶.

Правилото е въведено при урок за нови знания и се различава от двете правила в учебника на Р. Пенин и др. по изискуемост на активното действие, което е за *описание*, а не за *характеризиране*, т.е. двата активни глагола се отнасят към различни равнища на усвоеност: *описва* – *познаване*, *характеризира* – *приложение*. В самото правило се съдържат общо 4 стъпки от последователността на действията, които са детерминирани чрез активните глаголи *определя*, *описва*, *характеризира* и *оценява*. Присъства таксономичната градивност на равнищата на усвоеност от репродуктивност към продуктивност на изискуемите действия от учениците: *познаване* – *прилагане* – *оценяване*. Правилото в своето наименование е разписано като описание на океан, но по своята декомпозирана структурно-съдържателна рамка изисква и характеризиране на природните особености.

Във **вариант 6** на учебник – С. Дерменджиева и др.⁴⁷, е представено „Правило за описание на океан“ към урок за дейности 45. *Океаните – проблемите днес и заплахите утре* (Фиг. 8). Правилото включва общо 5 последователни стъпки, разписани чрез активните глаголи *определя* (честота на повторяемост – 2 пъти), *проследява*, *характеризира*, *оценява*, *доказва*. Дидактическото надграждане по равнищата на усвоеност е в посока към продуктивност на действията – за познаване, за прилагане, за оценяване (фактическо, концептуално и метакогнитивно знание). Дидактическа и съдържателна специфика е изискването учениците да определят как се свързва с останалите океани, което предполага насочване към установяване разбирането за цялата

сложност на системата *континенти – граници – океани*, а, от друга страна, за овладяване способности за синтез или синтезиращ – за съединяване на части в цяло. Доказването чрез примери на необходимостта от опазването на океаните е обвързано с критичното мислене, логическата събирателност и аналитично-оценъчен момент на процеса на обучение.

Фиг. 8. Правило за описание на океан по С. Дерменджиева и др.⁴⁸

Тематичното локализиране на темата *Океаните на Земята* в края на учебника и учебната година спрямо последователността ѝ в учебната програма за изучаване съвпада и с отбелязването на 8 юни – *Световен ден на океаните*. Отбелязването на световния ден на океаните и изучаването по учебното съдържание разкрива възможности за организиране на дискусии, семинари, решаване на казуси и проблеми, посветени на опазването на океаните, оценяването на значението и предприемането на мерки срещу замърсяването на водите на океаните, както и подготовка на изложби с постери, колажи, представяне на особеностите на океаните чрез презентации и др.

ООН обяви 2021–2030 г. за десетилетие на науката за океана за устойчиво развитие. Актуалността на темата за *Океаните на Земята* остава доказано значима, устойчиво присъства в нормативната рамка на обучението по география и икономика, както и е носител на много дидактически възможности за обучение. Пример за дидактически модел е изучаването на океаните чрез графически организатор – Вен-диаграма. Има съставени примерни модели, в които чрез Вен-диаграми се сравняват океаните на Земята, в това число и Южният океан, защото океаните присъстват във всички специфични цели и областите на компетентност по ДОС и са част от системата *природа – общество – стопанство*⁴⁹. Според С. Дерменджиева именно Вен-диаграмата е модел на графически организатор за сравняване и чрез него се постига разкриване на общото и различното при сравняване на два географски обекта или два океана с цел формиране на самостоятелност, бързина, гъвкавост, нестандартност, критичност⁵⁰. Приложението на Вен-диаграмите при изучаване на океаните в обучението по география и икономика е с доказана резултатност, реализи-

ране на „асоциативни връзки и синтез между принципа на визуализация и сетивността, съхранените образователни традиции в училищната география за визуализирането на учебното съдържание и прилагането на принципа на нагледност“⁵¹.

Ретроспективният прочит разкрива, че Южен океан е имало и преди 2000 г., признат и съществуващ като географска номенклатура на географските карти още през XVI в., а по-късно, през XVII в. е изписван от мореплавателите с различни наименования: Южен океан, Южен ледовит океан, Антарктически океан и др. През XVII в. е определен с името *Южен океан*. Историческата дилема за съществуването на Южния океан е обект на отделно самостоятелно изследване, което да проучи неговото присъствие в географските карти, научните трудове и учебниците по география с ретроспективен ракурс на проследяване. От 2000 г. Южният океан е признат за петия океан на планетата от членовете на Международната хидрографска организация (МХО) и са определени неговите граници (през 1937 г. МХО предприема същия нормативно-процедурен акт на признаване)⁵².

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ **Савова, Ж.** Критерии за избор на учебници. София: Сиела, 2003, с. 19.

² Пак там, с. 21.

³ **Андреев, М.** Процесът на обучението. Дидактика. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1996, с. 189.

⁴ **Дерменджиева, С., Т. Драганова.** Относно „промените“ в новата програма по география и икономика за V клас. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 27–28 май 2021 г. Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НБУ „Васил Левски“, 2021, с. 603, 611; **Dermendzhieva, S., T. Draganova.** Determined changes and additions to the curricula in Geography and economics for VI grade. – SocioBrains, International Scientific Online Journal, February 2022, Issue 90, 488–489.

⁵ **Дерменджиева, С., Т. Драганова.** Аргументирани шрихи за „нововъведенията“ в обучението по география и икономика в V клас. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 27–28 май 2021 г. Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НБУ „Васил Левски“, 2021, 615–616; **Дерменджиева, С., Т. Драганова.** Обучението по география на страните. Методически анализи и интерпретации. Велико Търново: Издателство „ИТИ“, 2022, с. 113.

⁶ **Dermendzhieva, S., T. Draganova.** From the reform to the changes in the curricula in Geography and economics for VI grade. – SocioBrains, International Scientific Online Journal, February 2022, Issue 90, p. 481; **Дерменджиева, С., Т. Драганова.** Обучението по география на страните..., с. 112; Учебна програма по география и икономика за VI клас (общообразователна подготовка), 2020 г., в сила от учебната 2022/2023 г.

⁷ **Драганова, Т.** Дидактическо ситуиране на рубриките в учебниците по география и икономика – прогимназиален образователен етап (на примера за 5. клас). – В:

България, българите и Европа – мит, история, съвремие. Т. XV. Отг. ред. Н. Христова. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2024, 233–266.

⁸ Русев, М., В. Сулеменко, С. Полименов, М. Делчев, Цв. Ценова. География и икономика 5 клас. София: Архимед 2, 2016.

⁹ Попов, А., Е. Константинова, К. Милкова, Д. Ангелова-Ганчева, Ж. Здравкова. География и икономика пети клас. София: Анубис, 2016.

¹⁰ Пенин, Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев. География и икономика за 5. клас. София: БУЛВЕСТ 2000, 2016.

¹¹ Мандова-Русинчовска, М., Цв. Заркова, М. Върбанов. География и икономика 5. клас. София: Педагог 6, 2016.

¹² Цанков, Л., Н. Димов, Ем. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова. География и икономика 5. клас. София: Просвета Плюс, 2016.

¹³ Дерменджиева, С., П. Стоянов, П. Събева, Н. Николова, Цв. Пейкова. География и икономика 5. клас. София: Просвета, 2016.

¹⁴ Списък на познавателните книжки, учебниците и учебните комплекти, които може да се използват в системата на предучилищното и училищното образование за учебната 2022–2023 година – списък на учебниците за прогимназиален етап* (от V до VII клас), 25–28.

¹⁵ Русев, М., В. Сулеменко, С. Полименов, М. Делчев, Цв. Ценова. География и икономика 5 клас, 2016.

¹⁶ Пак там, 32–33.

¹⁷ Попов, А., Е. Константинова, К. Милкова, Д. Ангелова-Ганчева, Ж. Здравкова. География и икономика пети клас. София: Анубис, 2016.

¹⁸ Пак там, с. 24.

¹⁹ Пак там, 124–125.

²⁰ Пенин, Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев. География и икономика за 5. клас. София: БУЛВЕСТ 2000, 2016.

²¹ Мандова-Русинчовска, М., Цв. Заркова, М. Върбанов. География и икономика 5. клас. София: Педагог 6, 2016.

²² Пак там, с. 28.

²³ Пак там, с. 26.

²⁴ Цанков, Л., Н. Димов, Ем. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова. География и икономика 5. клас. София: Просвета Плюс, 2016.

²⁵ Пак там, с. 32.

²⁶ Дерменджиева, С., П. Стоянов, П. Събева, Н. Николова, Цв. Пейкова. География и икономика 5. клас. София: Просвета, 2016.

²⁷ Пак там, с. 33.

²⁸ Русев, М., И. Полименова, Цв. Ценова, В. Сулеменко, М. Делчев, А. Янкова. География и икономика 6. клас. София: Архимед, 2017.

²⁹ Попов, А., Д. Ангелова, Л. Любенова. География и икономика 6. клас. София: Анубис, 2017.

³⁰ Пенин, Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев. География и икономика 6. клас. София: БУЛВЕСТ 2000, 2017.

³¹ Мандова-Русинчовска, М., Цв. Заркова, М. Върбанов. География и икономика 6. клас. София: Педагог 6, 2017.

³² **Цанкова, Л., Е. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова.** География и икономика 6. клас. София: Просвета плюс, 2017.

³³ **Дерменджиева, С., П. Събева, Н. Николова, П. Стоянов, Цв. Пейкова.** География и икономика 6. клас. София: Просвета, 2017.

³⁴ Списък на познавателните книжки, учебниците и учебните комплекти, които може да се използват в системата на предучилищното и училищното образование за учебната 2022–2023 година..., 64–66.

³⁵ **Русев, М., И. Полименова, Цв. Ценова, В. Сулеменко, М. Делчев, А. Янкова.** География и икономика 6. клас. София: Архимед, 2017.

³⁶ **Попов, А., Д. Ангелова, Л. Любенова.** География и икономика 6. клас. София: Анубис, 2017.

³⁷ **Попов, А., Д. Ангелова, Л. Любенова.** География и икономика 6. клас. София: Анубис, 2017, 110–111, 127.

³⁸ **Пенин, Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев.** География и икономика 6. клас. София: БУЛВЕСТ 2000, 2017.

³⁹ **Мандова-Русинчовска, М., Цв. Заркова, М. Върбанов.** География и икономика 6. клас...

⁴⁰ Пак там, с. 148.

⁴¹ Пак там, с. 148.

⁴² **Цанкова, Л., Е. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова.** География и икономика 6. клас... София: Просвета плюс, 2017.

⁴³ **Дерменджиева, С., П. Събева, Н. Николова, П. Стоянов, Цв. Пейкова.** География и икономика 6. клас...

⁴⁴ **Пенин, Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев.** География и икономика 6. клас. София: БУЛВЕСТ 2000, 2017, с. 142, 166.

⁴⁵ **Цанкова, Л., Е. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова.** География и икономика 6. клас. София: Просвета плюс, 2017.

⁴⁶ **Цанкова, Л., Е. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова.** География и икономика 6. клас. София: Просвета плюс, 2017, с. 144.

⁴⁷ **Дерменджиева, С., П. Събева, Н. Николова, П. Стоянов, Цв. Пейкова.** География и икономика 6. клас...

⁴⁸ Пак там, с. 106.

⁴⁹ **Драганова, Т., Ж. Колева.** Океаните на Земята в обучението по география и икономика представени чрез Вен-диаграми – примерни дидактически модели в учебна среда. – В: Сборник доклади от годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 30 юни–01 юли 2022 г. Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2022, с. 1889; **Колева, Ж.** Характеристики на Южния океан в учебна среда и визуално-съдържателни модели на океаните. – В: Сборник доклади от годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 30 юни–01 юли 2022 г. Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2022, с. 2098.

⁵⁰ **Дерменджиева, С.** Графическите организатори като средство за развитие на критическото мислене. – В: Сб. от Научно-практическа конференция „Съвременни образователни технологии в основното училище“. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2008, 348–350.

⁵¹ **Дерменджиева, С., Т. Драганова.** Обучението по география на страните..., 2022, 222–223, 226, 229; **Draganova, T.** Application of the Venn-diagram in the training of Geography and economics and on Economics – essence, meaning, application, variants. – SocioBrains, International Scientific Refereed Online Journal, February 2021, Issue 78, p. 622; **Драганова, Т., Ж. Колева.** Цит. съч., 1893–1894.

⁵² International Hydrographic Organization. – <<https://iho.int/>> (27.01.2023).

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Андреев, М. Процесът на обучението. Дидактика. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1996 [Andreev, M. Protsesat na obuchenieto. Didaktika. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1996].

Дерменджиева, С. Графическите организатори като средство за развитие на критическото мислене. – В: Сб. от Научно-практическа конференция „Съвременни образователни технологии в основното училище“. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2008, 344–357 [Dermendzhieva, S. Graficheskite organizatori като sredstvo za razvitie na kriticheskoto mislene. – V: Sb. ot Nauchno-prakticheska konferentsiya „Savremenni obrazovatelni tehnologii v osnovното uchilishte“. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2008, 344–357].

Дерменджиева, С., П. Стоянов, П. Събева, Н. Николова, Цв. Пейкова. География и икономика 5. клас. София: Просвета, 2016 [Dermendzhieva, S., P. Stoyanov, P. Sabeva, N. Nikolova, Tsv. Peykova. Geografiya i ikonomika 5. klas. Sofiya: Prosveta, 2016].

Дерменджиева, С., П. Събева, Н. Николова, П. Стоянов, Цв. Пейкова. География и икономика 6. клас. София: Просвета, 2017 [Dermendzhieva, S., P. Sabeva, N. Nikolova, P. Stoyanov, Tsv. Peykova. Geografiya i ikonomika 6. klas. Sofiya: Prosveta, 2017].

Дерменджиева, С., Т. Драганова. Аргументирани щрихи за „нововъведенията“ в обучението по география и икономика в V клас. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 27–28 май 2021 г. Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2021, 614–628. [Dermendzhieva, S., T. Draganova. Argumentirani shtrihii za „novovavedeniyata“ v obuchenieto po geografiya i ikonomika v V klas. – V: Sbornik dokladi ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya, Veliko Tarnovo, 27–28 may 2021 g. Elektronno izdanie. Veliko Tarnovo: Izdatelski kompleks na NVU „Vasil Levski“, 2021, 614–628].

Дерменджиева, С., Т. Драганова. Обучението по география на страните. Методически анализи и интерпретации. Велико Търново: Издателство „ИТИ“, 2022. – 332 с. [Dermendzhieva, S., T. Draganova. Obuchenieto po geografiya na stranite. Metodicheski analizi i interpretatsii. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „ITI“, 2022. – 332 s.]

Дерменджиева, С., Т. Драганова. Относно „промените“ в новата програма по география и икономика за V клас. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 27–28 май 2021 г. Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2021, 601–613 [Dermendzhieva, S., T. Draganova. Otnosno „promenite“ v novata programa po geografiya i ikonomika za V klas. – V: Sbornik dokladi ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya, Veliko

Tarnovo, 27–28 may 2021 g. Elektronno izdanie. Veliko Tarnovo: Izdatelski kompleks na NVU „Vasil Levski“, 2021, 601–613].

Драганова, Т. Дидактическо ситуиране на рубриките в учебниците по география и икономика – прогимназиален образователен етап (на примера за 5. клас). – В: България, българите и Европа – мит, история, съвремие. Т. XV. Отг. ред. Н. Христова. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2024, 233–266 [Draganova, T. Didakticheskoto situirane na rubrikite v uchebnitsite po geografia i ikonomika – progimnazialen obrazovaten etap (na primera za 5. klas). – V: Balgariya, balgarite i Evropa – mit, istoria, savremie. T. XV. Otg. red. N. Hristova. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2024, 233–266].

Драганова, Т., Ж. Колева. Океаните на Земята в обучението по география и икономика представени чрез Вен-диаграми – примерни дидактически модели в учебна среда. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 30 юни–01 юли 2022 г. Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2022, 1888–1897. [Draganova, T., Zh. Koleva. Okeanite na Zemyata v obuchenieto po geografija i ikonomika predstaveni chrez Ven-diagrami – primerni didakticheski modeli v учебна среда. – V: Sbornik dokladi ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya, Veliko Tarnovo, 30 yuni–01 yuli 2022 g. Elektronno izdanie. Veliko Tarnovo: Izdatelski kompleks na NVU „Vasil Levski“, 2022, 1888–1897].

Колева, Ж. Характеристики на Южния океан в учебна среда и визуално-съдържателни модели на океаните. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 30 юни–01 юли 2022 г. Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2022, 2094–2105. [Koleva, Zh. Harakteristiki na Yuzhniya okean v учебна среда i vizualno-sadarzhatelni modeli na okeanite. – V: Sbornik dokladi ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya, Veliko Tarnovo, 30 yuni–01 yuli 2022 g. Elektronno izdanie. Veliko Tarnovo: Izdatelski kompleks na NVU „Vasil Levski“, 2022, 2094–2105].

Мандова-Русинчовска, М., Цв. Заркова, М. Върбанов. География и икономика 5. клас. София: Педагог 6, 2016 [Mandova-Rusinchovska, M., Tsv. Zarkova, M. Varbanov. Geografiya i ikonomika 5. klas. Sofia: Pedagog 6, 2016].

Мандова-Русинчовска, М., Цв. Заркова, М. Върбанов. География и икономика 6. клас. София: Педагог 6, 2017 [Mandova-Rusinchovska, M., Tsv. Zarkova, M. Varbanov. Geografiya i ikonomika 6. klas. Sofia: Pedagog 6, 2017].

Пенин, Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев. География и икономика за 5. клас. София: БУЛВЕСТ 2000, 2016 [Penin, R., V. Stoyanova, T. Traykov, D. Zhelev. Geografiya i ikonomika za 5. klas. Sofia: BULVEST 2000, 2016].

Пенин, Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев. География и икономика 6. клас. София: БУЛВЕСТ 2000, 2017 [Penin, R., V. Stoyanova, T. Traykov, D. Zhelev. Geografiya i ikonomika 6. klas. Sofia: BULVEST 2000, 2017].

Попов, А., Е. Константинова, К. Милкова, Д. Ангелова-Ганчева, Ж. Здравкова. География и икономика петти клас. София: Анубис, 2016 [Popov, A., E. Konstantinova, K. Milkova, D. Angelova-Gancheva, Zh. Zdravkova. Geografia i ikonomika peti klas. Sofia: Anubis, 2016].

Попов, А., Д. Ангелова, Л. Любенова. География и икономика 6. клас. София: Анубис, 2017 [Popov, A., D. Angelova, L. Lyubenova. Geografiya i ikonomika 6. klas. Sofia: Anubis, 2017].

Русев, М., В. Сулеменко, С. Полименов, М. Делчев, Цв. Ценова. География и икономика 5 клас. София: Архимед 2, 2016 [Rusev, M., V. Sulemenko, S. Polimenov, M. Delchev, Tsv. Tsenova. Geografiya i ikonomika 5 klas. Sofiya: Arhimed 2, 2016].

Русев, М., И. Полименова, Цв. Ценова, В. Сулеменко, М. Делчев, А. Янкова. География и икономика 6. клас. София: Архимед, 2017 [Rusev, M., I. Polimenova, Tsv. Tsenova, V. Sulemenko, M. Delchev, A. Yankova. Geografiya i ikonomika 6. klas. Sofia: Arhimed, 2017].

Савова, Ж. Критерии за избор на учебници. София: Сиела, 2003 [Savova, Zh. Kriterii za izbor na uchebnitsi. Sofia: Siela, 2003].

Списък на познавателните книжки, учебниците и учебните комплекти, които може да се използват в системата на предучилищното и училищното образование за учебната 2022 – 2023 година – списък на учебниците за прогимназиален етап* (от V до VII клас) [Spisak na poznavatelните knizhki, uchebnitsite i uchebnite komplekti, koito mozhe da se izpolzvat v sistemata na preduchilishtnoto i uchilishtnoto obrazovanie za uchebnata 2022 – 2023 godina – spisak na uchebnitsite za progimnazialen etap* (ot V do VII klas)].

Учебна програма по география и икономика за VI клас (общообразователна подготовка), 2020 г., в сила от учебната 2022/2023 г. [Uчебna programa po geografiya i ikonomika za VI klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2020 g., v sila ot uchebnata 2022/2023 g.].

Цанков, Л., Н. Димов, Ем. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова. География и икономика 5. клас. София: Просвета Плюс, 2016 [Tsankov, L., N. Dimov, Em. Lazarova, G. Kotsev, G. Bardarov, N. Getova. Geografiya i ikonomika 5. klas. Sofiya: Prosveta Plyus, 2016].

Цанкова, Л., Е. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова. География и икономика 6. клас. София: Просвета плюс, 2017 [Tsankova, L., E. Lazarova, G. Kotsev, G. Bardarov, N. Getova. Geografiya i ikoonomika 6. klas. Sofiya: Prosveta plyus, 2017].

Dermendzhieva, S., T. Draganova. Determined changes and additions to the curricula in Geography and economics for VI grade. – SocioBrains, International Scientific Online Journal, February 2022, Issue 90, 488–497.

Dermendzhieva, S., T. Draganova. From the reform to the changes in the curricula in Geography and economics for VI grade. – SocioBrains, International Scientific Online Journal, February 2022, Issue 90, 475–487.

Draganova, T. Application of the Venn-diagram in the training of Geography and economics and on Economics – essence, meaning, application, variants. – SocioBrains, International Scientific Refereed Online Journal, February 2021, Issue 78, 615–623.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ / INTERNET SOURCES

International Hydrographic Organization. – <<https://iho.int/>> (27.01.2023)